

KO‘ZI A‘ZZI HA‘M SHALA KO‘RIWSHI BALALARDIN’ PSIXOLOGIYASI HA‘M BILIM ALIWI

Bazarbaeva Shaxnoza

A‘jiniyaz atindag‘ı No‘kis ma‘mleketlik pedagogikalıq
institutının‘ baslawısh ta‘lim fakulteti

ANNOTATCIYA

Maqalada ko‘zinde nuqsanı bolg‘an balalarg‘a qalay bilim beriw kerekligi, ko‘zi a‘zzi balalardın‘ psixologiyası berilip o‘tilgen.

Gilt so‘zler: ko‘zi a‘zziler mektep internatı, tiflopedagogika, tiflopsixologiya
“жмурки”

Ha‘zirgi ku‘nde ko‘z kesellikleri ko‘p ushırmaqta. Bunın‘ sebeplerine na‘shebentlik, ko‘p ishiwshilikke beriliw, ana qarnında kerekli vitaminlerge toyınbag‘anlıg‘ı kem qanlıq h.t.b lardı keltiriwimiz mu‘mkin. En‘ da‘slep balanın‘ ko‘zinde nuqsanı bar ekenligin tez waqıt ishinde anıqlap, onı emlewge ha‘reket etiw kerek. Eger ko‘zdegi nuqsandı jaqsılawg‘a uzaq waqıt ketse ya‘ki nuqsandı emlewdir ilaji bolmasa, bul balalar arnawlı mektep internatda oqıwı kerek. Ya‘ki bolmasa shala ko‘riwshi balalar orta mektepte oqıytug‘ın bolsa, aldındı partalarda otırıp, o‘zin ko‘p urıntırmawı kerek. Ko‘zi a‘zziler ushın arnawlı internatda oqıwshılar brayl alfavitinde jazadı. Brayl alfavitinin‘ quralı privor ha‘m grifl bolıp esaplanadı. Bul alfavitde 6 noqat bolıp, ga‘pler bul noqatlardı uyg‘ınlastırıw menen jazıladı. Brayl alfavitinde oqıwshılar on‘ ta‘repten baslap jazıp, shep ta‘repten baslap oqıydı. Ma‘mleketimizde ko‘zi a‘zziler ushın arnawlı internatlarda ko‘zinde nuqsanı bar balalardı 2 ge bo‘lip sabaq o‘tileti: 1-ko‘zi a‘zziler klası; 2-shala ko‘riwshi balalar klası. Ko‘zi a‘zziler klasındag‘ı oqıwshılardı oqıtıwda en‘ da‘slep olardı psixologiyasın u‘yreniw za‘ru‘r. A‘sirese, ko‘zi a‘zzi balalar sabaqtı o‘zleztiriwde salamat balalarg‘a qarag‘anda qıyınshılıqqa ushıraydı. B.N.Kovalenko ha‘m N.B.Kovalenko: “Ko‘zi a‘zzi balalar bilim alıwda

qiyinaladı, qabil etiwide ko'p qiyınshılıqqa ushıraydı. Bul jag'day a'sirese tuwma ko'zi ko'rmeytug'in adamlarda ha'm erte jasınan ko'zi ko'rmeytug'an balalarda ko'zge ko'rinedi" dep pikir bildirgen.

Tiflopedagogika -defektologiyanın' ko'zi a'zzi ha'm shala ko'riwshi balalardı oqıtıw, tarbiyalaw, olardı miynetke tayarlaw, olardı kerekli bag'darg'a jo'neltiriwshi taraw bolıp esaplanadı. Tiflopedagogikanın' en' tiykarg'I wazıypalarınan biri, shala ko'riwshi balalardıń saqlanıw qalg'an ko'z nurınan durıs paydalanıw, bul balalardıń qa'biletin rawajlandırıwdan ibarat.

Arnawlı mektep internatlarda 1-klastan baslap olarg'a qattıqollıq qılmay, motivaciya berip bilim ha'm ta'rbiya beriw lazım. Sebebi a'zzi ko'riwshi balalarg'a ko'p baqırılса ya'ki jazalaw metodu ko'p qollanılsa, bul olardıń tilinin' nuqsanlı bolıp qalıwına alıp keledi ya'ki ko'z nurının' ele de pa'seyiwine sebepshi boladı. Balalarg'a jaqsı bilim beriw ushın olardı tez-tez ta'biyat qoynına sayaxatqa ya'ki ekskurciyalarg'a alıp barıw kerek. Ko'zi a'zzi balalar ushın bilim alıwda esitiw, qol seziwi, dıqqat, este saqlaw qa'bileti za'ru'r. Balalarg'a sabaq waqtında ko'p taqmaq qosıqlar yadlawı, matematika sabaqlarında dıqqattı ha'm logikanı rawajlandırıwshı shınıg'ıwlar ko'p islewi kerek. Matematikada baslawısh klass oqıwshılarına qosıw ha'm alıwdı u'yretkende, arnawlı shotlardan paydalanıladı, ya'ki yaddan esaplawg'a u'yretiledi. Ko'zi a'zzi oqıwshılardı yaddan esaplawg'a u'yretiw olarg'a jaqsı ta'sir ko'rsetiwı mu'mkin, dıqqat, este saqlaw rawajlandıradı. Internatlarda sabaq o'tiw sapalı bolıwı ushın oqıwshı sanı 10-12 oqıwshı a'tirapında boladı. Ko'zi a'zzi oqıwshılarg'a baqsha da'wirinen baslap qol sezgisin rawajlandırıtug'ın oynılar oynatıp turıw kerek. Ma'selen uzaq da'wirlerden beri bolg'an "жмурки" oynının alayıq. Bul oyında:

-1-bolıp ko'zi a'zzi balanın' ko'zi baylanadı

- balalar ushın qolaylı xana ya'ki jerge domalaq etip sızıladı

- basqa ko'zi a'zzi balalar ko'zi baylang'an balag'a shappatlap qashıp ju'redi

-ko'zi a'zzi balalar arasında quwıspashaq baslanadı

-ko'zi baylang'an bala doslarının' shappatlag'an dawısın ja'ne atqan adımınan

ajıratadı

- 1-bolıp ustalıng'an balanı ko'zi baylang'an balanın' ornına turg'ızıladı.

Oyın usılay dawam etedi. Bul oyında so'ylewge bolmaydı. Usınday shınıqtırıwshı oynılar arqalı balalardıń qol sezgisi, dıqqatı, esitiwi, este saqlawı rawajlanadı. F.N.Shemyakinnin' pikiri boyınsha, ko'zi a'zziler ushın tez-tez este saqlap qalıwdı rawajlandıratug'ın shınıg'ıwlar islenbese, olardıń este saqlawı pa'seyip ketedi. Degen menen ko'riwde nuqsanı bolg'an balalardıń estevsaqławı haqqında tek bir metod penen juwmaq shıg'arıp bolmaydı. Bunın' ushın ko'plegen metodlardı qollaw kerek. Sol menen birge ha'r bir eksperiment metid o'zinin' tıykarg'ı bo'liminen tısqarı, psixikanın' basqa bo'limleri haqqında da mag'lıwmat beredi. Ma'selen, ko'zi a'zzi balag'a 10 so'zdi qalay yadlawına qarap, tek onın' este saqlawı haqqında emes, onın' ıqtıyarlı dıqqatı, ha'reketlerinin' qaysı maqsetke jo'neltirilgenligi, olardıń sebepleri haqqında bilse boladı. Ko'zi a'zzi balalardıń este saqlaw qa'bileti berilip atırg'an materialdın' sapası ha'm mazmunına da baylanıslı. Ko'zi a'zzi ha'm shala ko'riwshı balalarda este saqlawdı arnawlı ta'lim ta'rbiya arqalı rawajlandırıw mu'mkin. Ko'zi a'zzilerdi o'zleri ushın arnawlı ko'rkem o'ner su'wretleri de este saqlawın rawajlandırıwı mu'mkin. Ko'zi a'zziler ushın arnawlı ko'kem o'ner su'wretleri to'mendegidey boladı:

- quramalı bolıwı kerek emes
- taktil qag'ıydalarına tolıq a'mel qılınıwı kerek
- qol ta'sirinin' anotomik ha'm fiziologik sıpatlarına maslasqan bolıwı kerek
- anıq du'zilgen bolıwı kerek
- ko'p ha'm tolıq bolıwı kerek emes.

Ko'zi a'zzi balalarda este saqlawdı rawajlandırıw ushın predmet oy-pikirin sa'wlelendiriw lazım.

Ko'zi a'zzi balalardıń rawajlanıw da'rejesin anıqlawshı metodlar bar. Ma'selen, "Tusiniklerdi ta'riplew" metodı. Bul metodtı o'tkiziw ushın to'mendegi so'zler toplamı beriledi:

1. Velosiped, shege, gazeta, zontik, qahraman, ushıw, birlestiriw, tislew
2. Samolyot, sa'dep, kıtıp, jılan, dos, ha'reketleniw, tutastırıwshı, urıw, axmaq

3. Avtomobil, hawa, jurnal, etik, tengе, qorqıw, qashıw, baylaw, tikenli
4. Avtobus, qıstırğ'ısh, xat, shlyapa, par, ishi qara, aylaniw, jılaw, jaylasıw, tu'rtiw
5. Motocikl, qısqısh, dag'aza, botinka, teri, dushpan, qag'ılıw, dag'al, urıw.

Ko'riwde nuqsanı bar balag'a to'mendegi wazıypalar beriledi:

“Aldın'da ha'r qıylı so'zler turıptı. Ko'z aldın'a keltir, sen bul so'zlerdin' ma'nisin bilmeytug'in kisi menen ushrasıp qaldın'. Sen bul kisige ha'r qaysı so'zdin' neni an'latıwın tu'sindiriwin' lazım. Sen bunı qalay tu'sindirer edin'?” Usı ta'rizde ko'ride nuqsanı bolg'an balag'a joqardag'ı 5 toplamnan alıng'an so'zlerge tu'sinik beriwi lazım. Ha'r bir durıs juwap ushın bala 1 baldı qolg'a kirgizedi. Ha'r bir so'zdi ta'riplew ushın 30 sekund waqıt beriledi. Bul metodtı islegende to'mendegilerge itibar qaradıw lazım:

- Eger ko'riwde nuqsanı bolg'an bala oqıwdı bilse ha'm bul og'an qıyınshılıq tuwdırmasa so'zlerdi o'zi oqıp tu'sindiriwi lazım

- Nuqsanlı bala ha'r bir so'zdi tu'sindiriwden aldın, bul bala bul so'zlerdin' ma'nisine tolıq tu'siniwin anıqlastırıp alıw kerek

Rawajlanıw da'rejesi haqqında na'tiyjeler to'mendegishe:

10 ball- ju'da' joqarı

8-9 ball-joqarı

4-7 ball-orta

2-3 ball- pa's

0-1 ball-ju'da' pa's

PAYDALANILG'AN A'DEBIYATLAR

1. N.Z. Abidova “ Tiflopsixologiya” tashkent.2017
2. O'zbekstan milliy eksiklopediyası (2000-2005)
3. M.Y. Ayupova. Logopediya